

"וְצוּחַ אֱלֹהִים וַיְכַלֵּת עֲמוֹד"

ספר שמות פרק יח

(יט) עָתָה שָׁמַע בְּקוֹלִי אֵינְעֶנְךָ וַיְהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ הִיָּה אִתָּה לָעַם מוֹל הָאֱלֹהִים וַיְהִיבֹאֵת אִתָּה אֶת הַדְּבָרִים אֶל הָאֱלֹהִים: (כ) וַהֲזַהֲרֵתָה אֶתְהֶם אֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַתּוֹרֹת וַהֲזַדְעֵתָ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ:

רש"י על שמות פרק יח פסוק יט

(יט) אֵינְעֶנְךָ וַיְהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ – (מכילתא) זַעֲנָה אָמַר לוֹ: לֹא הַמֶּלֶךְ בְּגִבּוֹרָה:

(כא) וְאִתָּה תִּתְּחֶזֶה מִכָּל הָעָם אֲנָשִׁי חֵיל יִרְאִי אֱלֹהִים אֲנָשִׁי אֶמֶת שְׂנָאִי בָּצַע וְשִׁמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֱלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֶשְׂרִים: (כב) וְשִׁפְטוּ אֶת הָעָם בְּכָל עֵת וְהָיָה כָּל הַדָּבָר הַגָּדוֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ וְכָל הַדָּבָר הַקָּטָן יִשְׁפְּטוּ הֵם וְהִקְלָ מֵעֲלֶיךָ וְנִשְׂאוּ אִתָּךְ: (כג) אִם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצוּחַ אֱלֹהִים וַיְכַלֵּת עֲמוֹד וְגַם כָּל הָעָם הַזֶּה עַל מִקְמוֹ יָבֹא בְּשָׁלוֹם:

רש"י על שמות פרק יח פסוק כג

וְנוֹחַ אֱלֹהִים וַיְכַלֵּת עֲמוֹד – הַמֶּלֶךְ בְּגִבּוֹרָה אִם יֵנוּחַ אֲוֹתָךְ לַעֲשׂוֹת כַּךְ תּוֹכֵל עֲמוֹד (מכילתא) וְאִם יַעֲכֹב עַל יָדְךָ לֹא תּוֹכֵל לַעֲמוֹד:

בַּהֲשִׁקָּפָה רֵאשׁוֹנָה כּוֹוֶנְתּוֹ "אִם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה" [כְּלוּמָר, אֶת עֲצָתִי] "אִם יִצְוֶה אֲוֹתָךְ לַעֲשׂוֹת כַּךְ" [כְּעֲצָתִי] תּוֹכֵל לַעֲמוֹד [בְּמִשְׁמַחַת שׁוֹפֵט יַחֲדָי] וְאִם יַעֲכֹב עַל יָדְךָ [מִלַּעֲשׂוֹת כְּעֲצָתִי – כְּלוּמָר, יִסְכִּיחַ לְשִׁטַּת הַשְּׁפִיטָה שֶׁלְךָ] – "לֹא תּוֹכֵל לַעֲמוֹד"?

•

וְהִקְשׁוּ כו"כ מִפְרָשִׁים עַל לִשׁוֹן רִש"י:

1. בַּפְסוּק אֲמַר יִתְרוֹ רַק אֶת הַצַּד הַחַיּוּבִי: "וְצוּחַ אֱלֹהִים וַיְכַלֵּת עֲמוֹד" – לִמָּה הַזֶּקֶק רִש"י לַפְרֹט גַּם אֶת הַצַּד הַשְּׁלִילִי ב'תִּנָּאִי כְּפוֹל': 'וְאִם יַעֲכֹב... לֹא תּוֹכֵל לַעֲמוֹד'? הַאִין זֶה מוֹבֵן מֵאִלּוּ?!
2. לִמָּה לֹא יוֹכֵל לַעֲמוֹד?! אִם הַקֵּב"ה יַעֲכֹבוּ מִלְּקַבֵּל אֶת עֲצַת יִתְרוֹ, וּוְדָאִי יִתֵּן כַּח לְמַשָּׁה לְשִׁפּוֹט אֶת הָעָם לְבָדּוּ!...
3. הֲלֹא לַעֲמִיל בַּפְסוּק יֵט כֶּבֶד אֲמַר יִתְרוֹ: 'וַיְהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ' שִׁימֶלֶךְ בְּגִבּוֹרָה, לִמָּה חוֹזֵר רִש"י פַּעַם שְׁנִיָּה, שִׁיתְרוֹ אָמַר לוֹ: 'הַמֶּלֶךְ בְּגִבּוֹרָה'?
4. גַּם צ"ל מִהֵי מִשְׁמַעוֹת הַבִּיטוּי 'יַעֲכֹב עַל יָדְךָ' וְלֹא אָמַר 'אִם יִצְוֶה אֲוֹתָךְ שֶׁלֹּא לְקַבֵּל עֲצָתִי' [לַעֲוֹמַת הַבִּיטוּי בְּרִישָׁא: 'אִם יִצְוֶה אֲוֹתָךְ לַעֲשׂוֹת כֵּן']?
5. וְהַשְׁאֵלָה הַכִּי עֵיקָרִית: הָאֲמָנָם יִשְׁיבֵת מִשָּׁה לְשִׁפּוֹט אֶת הָעָם לְבָדּוּ, נַעֲשֶׂתָה מִדַּעַת עֲצָמוֹ, מִבְּלִי לְקַבֵּל הַזֵּרָא מִפּוֹרֶשֶׁת עַל כַּךְ מִהַקֵּב"ה? [אֵפֹה שֶׁלְּכַאוּרָה עֲצַת יִתְרוֹ הִיא הַדָּבָר הַכִּי הַגִּינוּי לַעֲשׂוֹתוֹ, כֹּאשֶׁר אֵין הַזֵּרָא אַחֲרֵת מִהַקֵּב"ה]

שיטת משה:

הטעם שמשה לא חשב למנות פירמידת 'שופטי-משנה' [כמתחייב מההגיון הפשוט – כעצת יתרון] הוא: בגלל שהוא איננו עושה מאומה בהנהגת העם, מבלי שהקב"ה יצונו ואדרבה, הוא הבין מהקב"ה שהוא צריך לנהל את העם לבדו!

כמסופר החל מעלותו אל הר סיני לקבל התורה:

ספר שמות פרק כד

(יב) וַיֹּאמֶר יְדֹד אֵל מֹשֶׁה עָלַי הִהְרֵה וְהָיָה שֵׁם וְאַתָּנָה לְךָ אֶת לַחַת הָאֵבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם:

רש"י על שמות פרק כד פסוק יב

את לחת האבן והתורה והמלואה אשר כתבתי להורותם – כל שם מאות ושלש עשרה מאות בכלל עשרת הדברות הן ורבינו סעדיה פירש באזהרות שיקד לכל דבור ודבור מאות התלויות בו:

היינו שאתה, משה רבנו, אמור להורות להם כל המצוות ולא ציווהו להקים מערכת פירמידלית של שופטים. והתורה ממשיכה:

(יג) וַיֵּקֶם מֹשֶׁה וַיהוֹשֻׁעַ מִשְׁכָּתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הָר הָאֱלֹהִים: (יד) וְאֵל הַזִּקְנִים אָמַר שִׁבּוּ לָנוּ בְּזֶה עַד אֲשֶׁר נָשׁוּב אֵלֵיכֶם וְהָיָה אֶהְרֹץ וְחֹזֵר עִמָּכֶם מִי בַעַל דְּבָרִים יֵגֶשׁ אֵלֵהֶם:

רש"י על שמות פרק כד פסוק יד

(יד) ואל הזקנים אמר – בלאתו מן המחנה: שבו לנו בזה – והתעכבו כאן עם שאר העם במחנה להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו: מי בעל דברים – מי שיש לו דין:

נמצא שגם בלעדי משה, די בשבעים הזקנים שהם הסנהדרין היחידי לשפוט את כל ששים רבוא של העם למשך ארבעים ימי העדרו של משה מן המחנה [דלא כעצת יתרון, שכבר ביום הראשון לאחר יום הכיפורים, החליט שמשה לא יוכל לעמוד במשימה...]

גם במשנה תורה מעיד משה על עצמו:

ספר דברים פרק ד

(יד) וְאֵתִי צִוָּה יְדֹד בְּעֵת הַהוּא¹ לְלַמֵּד אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים לַעֲשֹׂתָם אֹתָם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֲתֶם עֹבְרִים שָׁמָּה וְגו'

ולא ציווני להקים מערכת מדורגת של מורי העם כ'מומצעים' להעביר את הלימוד אל רבבות בני ישראל, אלא 'אותי [אישית] ציווה ללמד!'

לכן לא חשש משה למצב של 'נבל תבול' עקב חולשת יכולותיו לשפוט הוא ובית דינו היחידי את כל העם, כמפורש ברש"י להלן:

¹ בארבעים יום ראשונים שהיה משה בהר.

(ט) וַאֲמַר אֲלֵכֶם בָּעֵת הַהִוא² יֹאמַר לֹא אוֹכַל לְבִדִּי שְׂאֵת אֶתְכֶם: (י)
יָדוּד אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנֵּכֶם הַיּוֹם בְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב...

רש"י על דברים פרק א פסוק ט

לא אוכל לבדי וגו' – אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל!.. אדם שהוויאס ממנרים וקרע להם את היס והוריד את המן והגיו את השליו לא היה יכול לדונס?

הרי שלדעת רש"י אין כל ספק שמשה יכול היה לדונם יחיד, ללא חשש של 'נבל תבול', מה גם שכך הבין מהקב"ה שעליו לעשות כן!

שיטת יתרו:

הוא הסתכל על בני ישראל, לא מהיבט של משה רבנו, [שחשב שעדיף שכל מסירת התורה לישראל תתרחש ישירות ממנו וילמדו כמו 'מפי הגבורה'], בהאמינו שבעת היותם עמו, הוא מסוגל להעלותם לדרגה של קבלה ישירה ממנו ככלי ראשון מפי הקב"ה בעצמו.

יתרו חידש הבחנה בין 'מסירת התורה' בכתב ובעל פה, או הגשת שאלות המתחדשות לקבל את תשובת הקב"ה, שזה וודאי צריך להיות רק על ידי משה ישירות, אבל לטענתו 'לשפוט את העם', [היינו עריכת 'משפטים' בין אדם לחבירו] לדון ב'ריביהם'], זאת אפשר וצריך להיעשות על ידי מערכת מדורגת של שופטים רבים נוספים³.

כי הוא הסתכל עליהם בצורה ריאלית, כפי שהם מצד עצמם, שלא לנצח יהיו בדרגתם הנוכחית, כאשר הם למרגלות הר סיני, מיד אחרי יום הכיפורים וכפרת חטא העגל וצמאים לקבל ישירות ממשה רבנו עצמו.

ואמנם לאחר זמן התברר שחל שינוי במצב עד שגם משה טען במפורש:

(יב) אֵיכָה אֶשָּׂא לְבִדִּי טַרְחָכֶם וּמִשְׁאָכֶם וְרִיבְכֶם:

רש"י על דברים פרק א פסוק יב

טרחכם – מלמד שהיו ישראל טרחנין היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוטח בדין אומר יס לי עדים להביא יס לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין: ומשאכם – מלמד שהיו אפיקורסין הקדים משה ללאת אמרו מה ראה בן עמרם ללאת שמה אינו שפוי בתוך ביתו איחר ללאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא ללאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם ענות רעות וחושב עליכם מחשבות (ס"א מלות וחשבונות): וריבכם – מלמד שהיו רוגנים:

² אחר שאמר להם הקב"ה 'פנו וסעו לכם' [לעיל פסוק ז].

³ משה לעומתו הסיק מדעתו שאם 'הודעת החוקים והמשפטים' וכן 'הגשת הדברים אל האלקים' צריכה להיעשות על ידו אישית, הקיש מזה שכנראה גם 'שפיטת ריביהם' צריכה להידון על ידו, [ע"ד כשנצטוו להקריב את המנחה והשלמים כשהיו אוננים, הקיש מדעתו גם על שער החטאת - עד שהעמידו אהרן שיש להבדיל ביניהם!]

וכל זה קרה לאחר חטא המרגלים⁴, שהפכו להיות העדה הרעה הזאת, שאז גם משה הסכים ש'לא אוכל לבדי שאת אתכם' ודרש: 'הבו לכם אנשים חכמים וידועים לשבטיכם', כדי להגביר את האימון במערכת המשפט של משה.

יתרו איננו חד-משמעי:

מעתה יובן מהלך המחשבה של יתרו מול משה איש האלקים, תחילה אומר לו יתרו, שכל ה'עצה' שלו מותנית באישור של אלקים: 'איעצך ויהי אלקים עמך' [אין כוונתו לבטחון מוחלט שאלקים יסכים עם עצתו – אלא הוא 'מייעץ'⁵ לו להימלך בגבורה], בתקווה שיסכים הקב"ה על עצתו.

ברם, מאידך מבין יתרו שאם החליט משה לשפטם לבדו, ודאי הבין כך מהקב"ה! לכן הוא מסכים אמנם 'חלקית' עם משה לגבי 'הודעת חוקי האלקים' ולגבי 'שאלות הלכתיות' מהקב"ה [שעל אלו נצטוו מפורשות 'ואותי ציווה... ללמד אתכם'],

אלא שמנסה לחדד את ההבחנה בין זה ובין 'לדון בריביהם!' [שעל כך לא נצטוו מפורשות, אלא סמך על שהקב"ה לא מנע ממנו לדון יחידי]

לטענת יתרו, זה שאלקים לא מנע ממך את שיטתך, איננו מהווה ערובה, שתוכל לעמוד במשימה זו, שאיננה הגיונית מבחינה מנהיגותית!

לכן אומר לו יתרו לאחר שסיים את עצתו, ישנה אמנם אפשרות ששיטתך שנקטת אכן נכונה, אבל רק אם תקבל ציווי מפורש מאלוקים לנהוג כפי דעתך!

למה התכוון: 'את הדבר הזה'?

אם חשבנו תחילה שכוונתו היא, 'אם את הדבר הזה' ה'עצה' שאני מציע לך 'תעשה', זה אפשרי רק אם 'ציווה אלקים'... [אבל זה הוא כבר אמר לו לעיל: "איעצך ויהי אלקים עמך", למה לחזור שוב על התנאי הזה?!].

ואולי אפ"ל שכוונתו הפוכה לאמר:

אם למרות עצתי אתה תמשיך לעשות 'את הדבר הזה' כשיטתך [לדון את העם יחידי, כפי שנהגת עד עתה]

והראיה שבביטוי 'הדבר הזה'

כוונתו להנהגת משה בשיטתו ולא אם תעשה את 'עצת יתרו':

(יג) ויהי ממחרת וישב משה לשפט את העם ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב: (יד) וירא חתן משה את כל אשר הוא עשה לעם ויאמר מה הדבר הזה אשר אתה עשה לעם [כפי שיטתך] מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן הבקר עד ערב: ... (יז) ויאמר חתן משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה עשה: [כפי שיטתך] (יח) נבל תבל גם אתה גם העם הזה אשר עמך כי כבוד ממך הדבר לא תוכל עשהו לבדך:

⁴ ראה במדבר יד, כה. שם נאמר להם: 'פנו וסעו' – תיכף ומיד לאחר חטא המרגלים, עיי"ש.

⁵ כלשון רש"י כאן פסוק יט: בעצה אמר לו: צא הימלך בגבורה' [ולא 'בהבטחה']

– אזי לא די שאלקים לא מנעך, אלא רק 'אם יצווה אותך מפורשות לעשות כן' [כפי שנהגת עד כה] – אז 'תוכל לעמוד' [בכח ציווי, למרות שאין זו הנהגה הגיונית]

ומעתה, אם 'שיטתך' תיהפך לצייוי אלוקי, תהא זו הוראה נצחית, ככל המצוות, ותמיד ימשיך עם ישראל להישפט על ידי 'מנהיג הדור' לבדו!

וזה יהיה סימן ש'גם כל העם הזה יבוא על מקומו בשלום', שיזכו כל הדור הזה להכנס עמך לארץ ישראל, וכאשר הם עמך, תוכל לשפטם לבדך!

כדפירש בכלי יקר על דברים פרק א פסוק ט
וכן פרשנו למעלה פר' יתרו (יח כג) פסוק וכל העם על מקומו יבא בשלום. מדלח
קאמר יסב בשלום ש"מ שמדבר במקום שעדיין לא באו שמה, ומדלח קאמר איס על
מקומו ש"מ שמדבר במקום המיוחד לכל העם בכלל וזה כל אי בכלל

אבל אם 'יעכב על ידך' היינו, [לא שיצוה אותך להפסיק שיטתך ולהשמע לעצתי, שאז
פשיטא שלא יוכל לעמוד, אלא:] שעדיין לא יהפוך הנהגתך ל'צייוי מפורש', אז יהא
זה סימן עבורך ש'לא תוכל לעמוד' בשיטתך לעולם,

וזהו 'ואם יעכב על ידך' [כלומר, לא שישלול שיטתך, אלא יעכב מלצוותך לעשות
כן] – אזי 'לא תוכל לעמוד' בשיטתך לאורך ימים, אלא יבא יום והקב"ה עצמו יצווה
לך לעשות כעצתי! כמפורש להלן ברש"י:

רש"י על דברים פרק א פסוק ט
(ט) ואומר אליכם בעת ההיא לאמר [לא אוכל לבדי שאת אתכם] – מהו
לאמר? אמר להם משה: לא מענמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה:

כי שקרה אמנם שעם ישראל יירדו בדרגתם [אחרי חטא המרגלים, שהפכו לטרחנים,
אפיקורסין ונרגנים] ורק אז קבל 'צייוי מפורש' מהקב"ה לעשות כעצתי ולמנות
שופטים רבים כמנהג מנהיגות הגיונית, בדרך הטבע,

כי עקב חטא המרגלים התברר ש'כל העם הזה לא יבוא על מקומו [ארץ ישראל]
בשלום', ולכן גם לא תעמוד ב'שיטתך' לעתיד, כי 'יבוא זמן שאתה לא תהיה עמהם',
אזי יצטרכו לקבל את המשפט, ממערכת מדורגת של שופטים ברמתם ולא ישירות
ממנהיג הדור!

כפל האמירות 'הימלך בגבורה':

בחלק הראשון של עצת יתרו, המליץ לו: 'צא! הימלך בגבורה' – [כלומר, צא
משיטתך שלך ובקש אישור מהקב"ה לעשות כעצתי] אם יסכים הקב"ה ...

אבל בסיום עצתו, התרכך יתרו בנותנו מקום ל"הדבר הזה" [היינו, 'שיטת השפיטה
של משה' – כפי שהוכח לעיל], שאז לא יצטרך 'לצאת' משיטתו, אבל זאת בתנאי
ש'וציוון אלקים' מפורשות לדון לבדך...

האמנם נמלך משה בגבורה?

בפרשתנו מסופר על תגובת משה לעצת יתרו בלשון מעורפלת:

ספר שמות פרק יח

(כד) וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֹתָנוּ וַיַּעַשׂ כֹּל אֲשֶׁר אָמַר: (כה) וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אֲנָשִׁי חֵיל מִכָּל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עַל הָעָם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֶשְׂרֵת: (כו) וַשִּׁפְטוּ אֶת הָעָם בְּכָל עֵת אֵת הַדָּבָר הַקָּשֶׁה וַיְבִיאוּ אֶל מֹשֶׁה וְכָל הַדָּבָר הַקָּטָן וַשִּׁפְטוּ הֵם:

לכאורה אין כל רמז לא 'להימלכות משה' ולא לתמיכת הקב"ה בעצת יתרו, אלא רק שמשה 'השתכנע' מצדקת רעיונו של חותנו ופעל למעשה לאור עצתו!

אמנם במכילתא פרשת יתרו פרשה ב – יש מחלוקת בפירוש כפל הלשון: וישמע משה לקול חותנו. ודאי. ויעש כל אשר אמר. כל אשר אמר לו חותנו דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר: וישמע משה לקול חותנו ויעש ככל אשר אמר לו אלהים:

אבל מאחר ורש"י הפשטן, לא דייק מאומה מכפל הלשון, נראה שבפשוטו של מקרא יש לפרש: 'וישמע משה בקול חותנו' [ליישם את עצתו] 'ויעש כל אשר אמר [יתרו חותנו] – כולל המלצתו 'להימלך בגבורה'!

ומאחר ואין כל רמז במקרא, לתשובת הקב"ה להימלכות זו, מסתבר שכפי שצפה יתרו 'יעכב על ידך' [היינו, שלא ענה לו בינתיים, לא לחיוב ולא לשלילה] – שמזה הבין משה שלעת עתה ימשיך את 'הדבר הזה' וימתין עד אשר יתברר ש'לא יוכל לעמוד' ואז בוודאי הקב"ה ידריכנו מה לעשות.

•

בין 'בחירת אנשי החיל' ל'מינויים כשופטים'

ולפי"ז אולי י"ל, שלכן הכין משה את הקרקע לקראת העתיד [פסוק כה], ומיד אחרי יום הכיפורים, שירד מהר סיני, בחר משה בינתיים רק 'אנשי חיל' [ללא כל שאר התכונות הנדרשות] ונתנם 'ראשים' על העם ועדיין לא מינה אותם 'שופטים'.

וכפי שממשיך [בפסוק כו] 'ושפטו את העם'... 'ושפטו הם' [היינו שיהיו עתידים לשפוט את העם] – ולא אמר 'וישפטו' [בוא"ו פתוחה – שכבר החלו לשמש כ'שופטים' בפועל']

רק 'בעת ההיא' לאחר חטא המרגלים, נצטווה משה 'לאמר': מפי הקב"ה!, רק אז ענה לו הקב"ה בציווי למנות בפועל 'שופטים' כעצת יתרו, כי 'שיטת משה' לא תוכל לעמוד לעולם ויזדקקו מעתה למערכת פירמידלית של 'שופטים' [כמנהגו של עולם]!

כנרמז ברש"י על דברים פרק א פסוק טז

בעת ההוא – משמניתים [=בפועל בעת ההיא] אמרתי להם אין עכשיו כלענבר [כשבחרתי בכם כ'אנשי חיל'] לענבר הייתם זרקות עלמכם עכשיו [=כאשר זה בא בציווי אלוקי] הרי אתם משועבדים לזכור: